

50. kongres americké Asociace slovanských, východoevropských a euroasijských studií v Bostonu

Ve dnech 6.–9. prosince 2018 se v Bostonu konal jubilejní 50. kongres Asociace slovanských, východoevropských a euroasijských studií (Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies – ASEES). Každoroční setkání tohoto amerického profesního sdružení již dávno přesáhlo rozměr pouze zámořské vědecké komunity. Jeho současný formát celosvětově významné akce dokládá klíčové postavení amerických univerzit a dalších výzkumných pracovišť v oborech historie, jazykovědy, literární vědy či politikologie regionu východní Evropy a bývalého Sovětského svazu. Kongresu ASEES se totiž pravidelně zúčastňují vědečtí pracovníci ze západní Evropy i, a to ve stále větší míře, ze zemí bývalého socialistického tábora. Tato akce, kterou každý rok hostí jiné americké město, tak poskytuje nesmírně cennou příležitost pro setkávání kolegů často ze vzdálených částí světa, umožňuje seznámit se s nejnovějšími výzkumy, vést o nich diskusi, získat metodologické inspirace a zejména navázat nové pracovní kontakty.

Česká odborná obec byla na těchto setkáních dlouho reprezentována spíše jen okrajově, což kontrastovalo s letitým vysokým zastoupením Poláků, Rusů nebo Rumunů. V posledních letech nicméně jak jednotlivci, tak zejména badatelské instituce a univerzity v České republice rozpoznali důležitost a prestiž této akce, takže česká účast se rok od roku zvyšuje.

Rozhodně nejde jen o první nesmělé vykročení na mezinárodní scénu, ale o projev již trvalé přítomnosti českých historiků ve světových akademických kruzích. Ti prezentovali v Bostonu svůj výzkum v rámci panelů spolu s kolegy z USA i řady dalších evropských zemí. Jejich vystoupení byla koncipována od počátku jako příspěvek do probíhající mezinárodní diskuse, ať už v rámci institucionálně zaštitěných meziná-

Boston, pomník George Washingtona v Public Garden

Foto: Michal Louč

rodních výzkumných projektů, nebo neformálních odborných kontaktů.

Kongresy ASEES jsou ve srovnání s evropskými poměry neobyčejně rozsáhlou akcí. Ve více než čtyřiceti sekcích (v Bostonu jich bylo čtyřicet sedm) probíhají paralelně jednání v jednotlivých specializovaných panelech. Vzhledem k jejich množství stojí každý z účastníků před otázkou, který z nich, vzhledem ke svým vědeckým zájmům, upřednostnit. Nežádka se bohužel stávalo, že se dva nebo i tři tematicky spřízněné panely konaly ve stejnou dobu.

Následující stručné představení několika panelů tak odpovídá zájmům i reálným možnostem autorů této zprávy využít nabídku, kterou program konference předkládal.

V panelu nazvaném „Přezkoumávání studené války. Formální a neformální výměny přes železnou oponu v dlouhých 70. letech“ přinesli přednášející důkazy o propustnosti železné opony a oboustranných komunikačních tocích. Tato propojení, která bylo možné sledovat již v polovině šedesátých let, se v sedmdesátých

letech změnila ve stabilní síť, a to zejména v ekonomické sféře, což podle referujících vede k potřebě přehodnotit dosavadní pohled na tuto dekádu v rámci studenovélečné éry. Příspěvek Pavla Szobiho z Evropského univerzitního institutu ve Florencii zkoumal ekonomické vztahy mezi Československem a Západem v sedmdesátých letech a soustředil se na roli dodávek českého uhlí ze Sokolovska do bavorských podniků. Adelina Oana Stefan z univerzity v Pittsburghu se zase zaměřila na tehdejší spolupráci Rumunska s americkou leteckou společností Pan Am.

Přeshraniční komunikaci se věnoval také panel „Vytváření a mizení hranic v pozdně socialistické východní Evropě“. Marta Kalabinski, doktorandka na univerzitě v Yale, informovala publikum o svém dizertačním projektu věnovaném úloze polských námořníků v pašování zboží mezi Polskem a západními zeměmi a Cristian Capotescu, doktorand z michiganské univerzity, představil svůj výzkum zaměřený na soukromé humanitární aktivity občanů západních

států v Rumunsku v době po přijetí Ceausescovy katastrofální politiky úspor. Panel organizovaný doktorandy měl mimořádně vysokou úroveň, jak pokud šlo o prezentaci dosud takřka neznámých témat, tak o velice podnětnou a inspirativní diskusi.

V rámci panelu „Intelektuálové a politika v Československu po Stalinovi“ hovořila anglická historička Sarah Marks z londýnské Birkbeck College o proměnách pojetí člověka ve vztahu ke společnosti, hospodářství a životnímu prostředí v knižních publikacích, novinách, vědeckých pracích a jiných zdrojích v průběhu Pražského jara. Na její příspěvek navázala Libora Oates-Indruchová, působící na univerzitě ve Štýrském Hradci, která se zaměřila na ukázkou toho, jaké strategie akademici a jejich instituce využívali při zveřejňování výzkumu v období tzv. normalizace. Mimochodem stojí za zmínku, že Liboře Oates-Indruchové, která se zabývá cenzurou v normalizačním Československu, nebyl v procesu rutinního prověřování v rámci systému ESTA povolen vstup do USA. A tak na dotazy z publika odpovídala přes Skype z domova.

Podnětný byl rovněž panel „Dějiny v turismu – turismus v dějinách“. Magdalena Banaszekiewicz z krakovské Jagellonské univerzity představila svůj antropologicky laděný terénní výzkum průvodců pracujících v uzavřené zóně černobylské jaderné elektrárny. Zajímavé bylo srovnání různých typů aktérů pohybujících se v „zóně“ (přeživší, likvidátoři, průvodci, turisté, ale i nelegální turisté, přezdívaní podle známého Tarkovského filmu *stalker*) a jejich odlišného vnímání tohoto prostoru. Historička Sabine Stach z Německého historického institutu ve Varšavě se zaměřila na současné poznávací zájezdy a prohlídky s průvodcem zaměřené na místa spojená s komunistickou minulostí v České republice, Polsku a na Slovensku. Poslední vystupující, Pavel Mücke z Ústavu pro soudobé dějiny, hovořil o svém výzkumu turismu v Československu, zejména o různých aspektech povolá-

ní turistického průvodce v době komunismu. Ve své prezentaci vycházel mimo jiné i z nedávno publikované knihy *Turistická odysea. Krajinou soudobých dějin cestování a cestovního ruchu v Československu v letech 1945 až 1989* (Karolinum, Praha 2018), jejímž je spolueditorem.

Panel „Zločin v carském a sovětském Rusku: Morální ekonomie a právní kultury“ se zabýval tématem kriminality v moderních ruských dějinách. Hlavní myšlenkou panelu bylo představit nové pohledy na tradiční chápání zločinu v Rusku jako fenoménu typického pro nižší třídy, proti kterému se elity spíše vymezovaly a bojovaly s ním. Sergej Antonov z Yaleovy univerzity analyzoval ve svém příspěvku skutečnost, že s rozvojem kapitalismu v carském Rusku musela přijít i velká právní reforma, která definovala mnoho nových deliktů týkajících se činnosti dosud „počestných“ společenských vrstev a měla tak dopad na tradiční sociální hierarchie. Ilja Gerasimov z University of Illinois v Chicagu hovořil o proměňujícím se vnímání pojmu nezákonnosti v Rusku 19. století. James Heinzen z Rowan University v Glassboro v New Jersey se zabýval nelegálním podnikáním v poststalinovském Sovětském svazu. Na případu organizované skupiny

pokoutných prodejců látek a textilních produktů poukázal na přístup represivního aparátu k hospodářské kriminalitě a zároveň na antropologické aspekty budování ilegálních sítí, založených na vzájemné důvěře a společných cílech.

Na tomto kongresu ASEES měl tentokrát významné zastoupení také Ústav pro studium totalitních režimů. Aktivně se jej zúčastnili Klára Pinerová, Adam Havlík, Michal Louč, Muriel Blaive, Vojtěch Ripka a Ondřej Vojtěchovský.

Klára Pinerová svůj příspěvek prezentovala v rámci panelu „Stav společnosti se odráží ve stavu jejích věznic: různé přístupy ke studiu vězeňství“. Představila v něm první dílčí výsledky realizace projektu *Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace*, který jakožto projekt financovaný Grantovou agenturou ČR zpracovává na půdě ÚSTR. Příspěvek Kristýny Buškové, která se rovněž podílí na tomto projektu, přednesl v zastoupení Michal Louč. Dalším přednášejícím v tomto panelu byl profesor Padraic Kenney z Indiana University v Bloomingtonu v USA. Mezi referujícími i hosty v publiku se rozvinula diskuse o hlavních interpretačních rámcích výzkumu tématu

Panelová diskuse na 50. kongresu Asociace slovanských, východoevropských a euroasijských studií, prosinec 2018

Foto: Michal Louč

vězeňství. P. Kenney zastává přístup opírající se o práce amerického sociologa Erwina Goffmana, který vězení chápe jako totální instituci, v níž jsou všechny stránky života sociálního aktéra podřízeny pravidlům platným v této instituci, přičemž mezi ní a okolním světem nedochází k téměř žádným interakcím. K. Pinerová s odkazem na svůj příspěvek a referát K. Buškové naopak poukazovala na přístup Michela Foucaulta, podle něhož je vězeňství konstruováno převládajícím celospolečenským diskurzem a je naopak výrazně ovlivňováno sociálními i politickými změnami dané doby.

Michal Louč a Vojtěch Ripka se účastnili diskusního panelu „Rozdělení dějinami, spojení pamětí. Jak Češi a Rumuni vzpomínají na svou minulost“. Svou strukturou se panel dělil na část zaměřenou na paměť obětí komunistických režimů a část reflektující aktuální vzdělávací projekty. O paměti komunistické represe v Rumunsku na úvod pohovořila socioložka Monica Ciobanu. Následně Michal Louč přiblížil proměny paměti československých politických vězňů 50. let a vlivy, které k těmto proměnám přispívají (např. zákon o třetím odboji). Historička Cristina Petrescu představila probíhající mezinárodní projekt „*Courage*“ (*Kulturní opozice – porozumění kulturnímu dědictví disentu v bývalých socialistických zemích*). Uvedla přitom, že opozice byla v Rumunsku obecně velmi slabá, proto bylo nutné téma nově uchopit a projekt tak vlastně vytváří nový narativ. V závěrečném vystoupení hovořil Vojtěch Ripka o pojetí a koncepci vzdělávacích projektů Ústavu pro studium totalitních režimů. Přítomným přitom představil na cizince zaměřené vzdělávací webové stránky *Socialism Realised: Life in Communist Czechoslovakia 1948–1989*. Různé přístupy ke vzdělávacím projektům věnovaným době komunismu následně vyzvaly dlouhou a zajímavou diskusi.

Ve dvou panelech vystoupila Muriel Blaive, která je již řadu let pravidelnou účastnicí konferencí ASEES. V panelu „Státní policie v poválečné

Evropě: transnacionální a komparativní perspektivy“ představila téma „Vyčerpávající zdroje v každodenním výkonu diktatury? Československá politická policie v 70. letech“. Kromě jejího referátu v panelu zazněl i příspěvek španělského historika José M. Feralda srovnávající politickou policii Francova Španělska se státněbezpečnostními službami východoevropských komunistických států a Dragose Petresca z bukureštské univerzity o právních a institucionálních aspektech otevírání archivů Securitate v Rumunsku po roce 1989.

M. Blaive se dále zúčastnila kulatého stolu „Různá pojetí společnosti v komunistické Evropě. Režimní archivní zdroje a veřejné mínění“, který byl věnován vztahu komunistických režimů a veřejného mínění. Diskutující se opět na příkladu Československa a Rumunska zaměřili na otázky, jak komunistické režimy pracovaly s veřejným míněním, jaké měly nástroje k jeho zjišťování, jak jej vyhodnocovaly a jak se odráželo v jejich vládnutí. Účastníci diskuse se přitom shodli na tom, že komunistické režimy se tak snažily v očích veřejnosti legitimizovat a upevnit svoji moc, aniž by se musely ve zvýšené míře uchýlovat k násilí. Kromě M. Blaive se diskuse zúčastnil v českém prostředí dobře známý americký historik Benjamin Frommer z Northwestern University v Chicagu, Molly Marie Pucci z Trinity College v Dublinu, Jill Marie Massino z univerzity v americkém Charlotte a Rosamund Johnston z New York University.

Adam Havlík a Ondřej Vojtěchovský vystoupili v rámci kulatého stolu s názvem „Rudá revoluce. Od úmyslu k provedení“, kterému předsedal ředitel řezenského Institutu pro studium východní a jihovýchodní Evropy Ulf Brunnbauer. Tento diskusní panel pojednával z různých pohledů fakt, že se praxe státního socialismu zcela rozcházela s původními ideologickými postuláty a záměry formulovanými zejména v raných fázích budování „revolučního“ režimu. Adam Havlík hovořil v této souvislosti o fenoménu veksláctví jako průvodním projevem

dysfunkcí socialistické ekonomiky a Ondřej Vojtěchovský o úloze Jugoslávů v pašování nedostatkového spotřebního zboží ze západní Evropy do socialistického Československa. Oba případy tak dokumentují, jak pozdně socialistický režim v ČSSR v podstatě rezignoval na striktní uplatňování svých zásad a smířil se s existencí šedé ekonomiky, která byla podstatná pro uspokojování spotřebních tužeb obyvatelstva.

Konference ASEES odrážejí ve vši své pestrosti a rozsahu aktuální stav bádání a zaměření výzkumu i metodologické trendy ve světové historické vědě. Z loňského ročníku bylo patrné, že bádání v oblasti dějin státního socialismu a komunismu ve východní Evropě se na mezinárodním poli ubírá směrem k tématům, která propojují jednotlivé nacionální a státní rámce. Tzv. transnacionální perspektiva, komparativní přístup a studium fenoménů překračujících hranice jednotlivých zemí i mocenských bloků jsou aktuálními výzvami pro historický výzkum v tomto globálním měřítku. Z jednotlivých panelů i prezentací vyplývala důležitá skutečnost, a sice že výzkum definovaný nacionálními hranicemi nemůže probíhat a být koncipován izolovaně, pokud chce v mezinárodní diskusi nejen obstát, ale vůbec vzbudit pozornost. To samozřejmě neznamená, že by se čeští historici období komunismu neměli ptát po místních specifikách. Naopak, jejich důkladnější poznání a zároveň tematizování v rámci mezinárodní debaty závisí na schopnostech tuzemských badatelů studovat tato specifika v perspektivě vývoje a jako součást jevů, které postihovaly ostatní socialistické země, ale i západní část evropského kontinentu a bipolárně rozděleného světa vůbec. Jak se ukazuje, pouze tak může česká historiografie oslovit i zahraniční publikum a navazovat zahraniční spolupráce, z nichž pak opět čerpá užitečné podněty pro primární výzkum.

Klára Pinerová, Adam Havlík,
Michal Louč, Ondřej Vojtěchovský